

Deel een
Babka

I

De tang

De aarde, Tellus, een kleine planeet, raast in jachtende vaart door de zwarte, ijzige ruimte die doorkruist wordt door miljoenen, miljarden trillingen en golvingen – bewegingen van het grote onbekende, de ether, die waar ze in botsing komen met een vaste substantie veranderen in licht, elektriciteit, onberekenbare zegenrijke of verwoestende invloeden. Omgeven door haar beschermende veilige luchtlagen doorloopt de aarde in haar elliptische baan reeds de fasen die de noordwestelijke vlakten verwijderd houden van de levensbron, de zon. Rusteloos wentelend verovert ze zich een gunstiger positie. Steeds intenser treffen de stralen van de machtige vuurbol Europa; de atmosfeer raakt almaar heviger in beroering, woeste winden komen vanuit de koude gebieden aanstormen en storten zich op de al warmere landerijen, waar het, onder invloed van de toverkracht van het toenemende licht, begint te bewegen, ontkiemen. Over de noordelijke landen golft langzaam en traag het leven en in de mensen voltrekken zich, elk jaar opnieuw, vreemde veranderingen.

Aan de voet van een halfverkoelde boom, die midden in het afgebrande woud zijn hoekige takken hoog de lucht in stak, zwart in de onmetelijke, veelvuldig vertrapte witte vlakte, stond een man, gehuld in vele lagen vormeloze kleren. De man begroef zijn handen diep in de zakken van zijn ruige jas en staarde nadenkend voor zich uit. Boter, dacht hij, anderhalf pond, en tweeënhalve pond meel van de boeren, een brood en erwten. Ja, daarmee kan ze weer een tijdje voort. En dan geef ik het mee aan Fritzke, die morgen met verlof gaat. Misschien ruil ik mijn tabak in voor een blik surrogaatreuzel; als ik er nog een mark bij doe, geeft de korporaal-kok het me wel. Boter, mompelde hij, anderhalf pond – en in gedachten breidde hij de inhoud van het pakket dat hij zijn vrouw wilde sturen uit, langzaam, zorgvuldig afwegend of er ergens nog een kleinigheid tussen zou kunnen worden gestopt. Verkleumd als hij was, werkten zijn hersens traag en viel het denken hem zwaar. Het liefst had hij zijn ijsskoude voeten stevig tegen elkaar aan willen wrijven. Maar die waren, omwonden met vele voetlappen en het onderstuk van zijn broeks-

pijpen, in zware schoenen gestoken, en daarom zag hij er maar van af. Stram stonden zijn benen naast elkaar in de diepe sneeuw geplant, als de achterpoten van een olifant. Hij droeg een grauwgrijze mantel met op de kraag een paar onbeduidende rode vierkantjes en een strook blauwe stof met een nummer op de schouders. Zijn oren gingen schuil onder zachte wollen kleppen, in zijn mondhoek stak een kort, stomp pijpje voor het roken van gedroogde bladeren. Mijmerend over de boter, de erwten en de reuzel hield hij een lange stok onder zijn arm geklemd: een stuk hout verbonden met machinaal gevormde delen staal – een zwaar ding, geweer genaamd. Daarmee kon hij welgericht vuren om andere mannen in de verte dodelijk te treffen of te missen.

Die man, een Duitse ambachtsman, stond daar niet uit vrije wil onder de zwarte, deels verbrande boom. Voortdurend gingen zijn gedachten naar het westen, waar achter de stenen muren van een gebouw in een paar kubusvormige vertrekken zijn vrouw en kind op hem wachtten. Hij stond hier, zij zaten daar. Al zijn verlangens gingen uit naar zijn gezin, maar er was iets tussen hen gekomen, iets onzichtbaars, maar daarom niet minder machtig: een bevel. Hem was bevolen toezicht te houden op andere mensen. Het was 1917 en het was winter: om precies te zijn half maart. De Europeanen waren in een oorlog verwickeld waarin al geruime tijd nauwelijks beweging zat. Midden in een woud in het oosten, dat voor het moment de Russen oftewel de Witten afhandig was gemaakt, stond die Duitse soldaat, landstormkorporaal Birkholz uit Eberswalde, te piekeren over de zijnen terwijl hij Russische krijgsgevangenen bewaakte, die nu voor de Duitsers moesten werken.

Ruim zeventig meter verderop liepen de rails van een hulpspoortje, en daar waren de gevangenen bezig roodbruin en grijsgroen geschilderde goederenwagons vol te laden met op maat gezaagde boomstammen. Bij elke wagon werkten twee mannen. Andere gevangenen brachten hun de zware stammen en balken en planken, die ze op de schouders droegen. Weer anderen hadden ze een paar dagen geleden uit de dode bomen gezaagd, waarbij ze met hun bijlen en zagen grote gaten hadden geslagen in het ooit groen met roodbruine woud van grove dennen. Over een gebied van twintigduizend hectare, veel verder dan het oog tussen de stammen door reikte, dagritten ver in de lengte en in de breedte, staken de trieste restanten van het bos met hun zwarte zuilen scherp af tegen de sneeuw en de hemel. De brandbommen van de vliegeniers en de granaten van

het veldgeschut hadden in de zomer hun werk goed gedaan. Dennen en sparren, berken en beuken, zonder onderscheid waren ze verbrand, verschroeid, verdord, verstikt – ze waren er geweest, en nu deden hun lijken dienst. Nog steeds hing er een brandlucht aan de ruwe berkenstammen.

Bij de laatste wagon hadden twee Russen het in hun eigen taal over een tang.

‘Het is onmogelijk,’ gaf de kleinste van hen aarzelend te kennen. ‘Hoe zou ik je die kunnen geven, Grisja? Nee, aan zoiets doms wil ik niet meedoen.’

De ander richtte zijn opvallend heldere, intens grijsblauwe ogen op zijn kameraad en zei lachend: ‘Voor mijn gevoel zit hij al in mijn zak, Aljosja.’

Toen gingen ze weer door met hun werk en legden de gelig-witte palen, die bestemd waren voor het stutten van ondergrondse schuilplaatsen – voor mensen – en gangen, op een bepaalde manier in de wagon, waarvan de voorste wand was neergeklapt. Bovenop werkte Grisja, die de lading verstouwde, terwijl Aljosja hem de sterk geurende stammetjes een voor een aanreikte. Die waren wat korter dan een gemiddelde man lang is en bijna vier centimeter dik; van boven en van onderen waren ze voorzien van een diepe inkeping, voor een raamwerk, waardoor ze goed op elkaar konden worden gestapeld.

‘Ik heb alleen nog een tang nodig,’ hield Grisja aan.

Er kwamen vijf of zes gevangenen aanlopen, in een korte rij. Ieder van hen droeg vier van zulke palen op zijn schouder, die smeten ze voor de wagon neer, het lichte doffe geluid van zeer koud hout weerklonk, toen bleven ze allemaal even naast elkaar staan zonder iets te zeggen. De dragers lieten hun armen hangen en keken naar de berg hout.

‘Het is wel genoeg,’ zei Grisja. ‘Ga je maar warmen, kameraden, we zijn nog wel even bezig.’

‘Goed, Grisja,’ antwoordde een van hen, ‘als jij dat denkt, is het best.’ Met een korte groet liepen ze weg. Tussen de rails van de twee sporen die hier bij elkaar kwamen, een klein, zwak hulpspoor en een volwaardige hoofdlijn, brandde een imposant vuur. Daaromheen stonden en zaten op bielzen, houtblokken en stammen voortdurend de toezichhoudende manschappen, de Russische arbeiders met hun Duitse voormannen en bevoorradings soldaten van de landstormcompagnie. Er werden bliken koffieketels met stokken in de vuurgloed gehouden, een enkeling rooster-

de zijn brood gespietst aan een jonge tak boven de vlammen. Met knetterende uitvallen voedde het machtige element zich sissend en knappend met de harsige twijgen.

Aan weerszijden van de spoorlijn week het woud terug. Als verroest rezen de spookgedaanten van de ooit levende stammen op uit de dikke, tot poeder bevroren en door zware bespijkerde laarzen vertrapte maartse sneeuw van westelijk Rusland waarover de zon blauwe schaduwen en gouden lichtplekken uitstortte. Druppels smeltwater vielen onder de aanraking van het licht van de witbevlokte takken, om in de schaduw meteen weer te bevriezen. Een hoge, diepblauwe hemel trok de blikken van de mannen naar zich toe.

‘Het wordt lente,’ zei Grisja veelbetekenend.

‘Dat plan van jou, dat wordt niks,’ antwoordde Aljosja stellig. ‘Ja, het wordt lente, en dan krijgen wij het ook beter, dan kunnen we op het mos liggen en is er meer te eten. Wees geen ezel, Grisja, blijf hier. Wat jij van plan bent is waanzin. Je komt nog geen vijftig werst* ver. Het hele land wemelt van de Duitsers: veldwachters, gendarmes, compagnies en detachementen. Als je gevlucht bent en ze pakken je – dan moet je nog jaren na de vrede als een paard voor ze werken, Grisja.’

Zwijgend legde Grisja de stammen op een speciale manier in de wagon. Het was uitgesloten dat iemand hem opdracht had gegeven zoveel ruimte te verspillen: tussen de achterwand van de wagon en de lading hout spaarde hij een ruimte uit, op de bodem, waar de sterke, korte balken de lading zouden moeten schragen. Aan de bovenkant bouwde hij handig een overkapping.

‘Schiet op, Aljosja! Straks komen ze terug!’

Aljosja gehoorzaamde. Hij wist waarom zijn vriend zoveel haast maakte. In de uitgespaarde ruimte wilde Grisja die nacht vluchten in de schijnbaar volle wagon. Hij keurde dat niet goed, integendeel: hij had gedaan wat hij kon om zijn maat van zijn voornemen af te brengen, dat hij hopeloos en idioot vond. Toch gehoorzaamde hij. In de hele compagnie gevangenen, tweehonderdvijftig man die hier sinds negen maanden in het gevangenenkamp Navarisjki werkten, waren er geen twee te vinden die een verzoek van de vroegere sergeant Grisja Iljitsj Paprotkin, tegenwoordig bekend als nummer 173, zouden weigeren of een bevel van hem niet

* Zie pagina 440 voor aantekeningen.

zouden uitvoeren. Voor iedereen had hij een vriendelijk woord; hij droeg het Sint-Joriskruis, dat hij verdiend had bij de inname van Przemysl; en omgekeerd wisten ze ieder vóór alles dat Grisja Iljitsj als het maar enigszins in zijn vermogen lag hen zou helpen, en dat ook vaak genoeg had gedaan.

Met licht bezweet voorhoofd reikte Aljosja, die vlug en handig meewerkte als een gedreven kameraad, Grisja de ene na de andere hoekige dennenstam aan; die rukte ze hem bijna uit handen en hanteerde de zware natte stutten alsof het dunne latten waren. Een, twee – een, twee; met de doffe klank van hout op hout stapelden zich de dakspanen, de overkappende planken, boven de smalle uitgespaarde ruimte op. Staande op het volgeladen deel van de wagon controleerde Grisja met zijn voet zorgvuldig de holte: ja, het hield. Een knap staaltje werk. Hij had tegen de achterwand een rij stammen rechtop gezet, die niet alleen de dakspanen ondersteunden maar ook bescherming boden tegen de kou. Die nacht zou hij in die holte kruipen, als een das in zijn burcht; tegen de ochtend, om een uur of vier, zou een locomotief de hele trein het bos uit slepen, naar het oosten.

En naar het oosten wilde hij. Samen met een groot aantal goederenwagens reden de houttreinen tot vrij dicht bij het front, en dat was zijn doel. Bedenk wel, het was het voorjaar van 1917: de Russische legers, hun ontelbare nederlagen en vreselijke verliezen van mensenlevens beu, hadden, eerst op eigen initiatief, daarna met goedvinden van de politieke machthebbers, een wapenstilstand ingesteld. In Sint-Petersburg vonden grote veranderingen plaats: de grote tsaar, vadersje Nicolaas II, was afgetreden om de oude, hoge kroon van het rijk voor zijn zoon te redden; grootvorst Michael, die als plaatsvervanger was aangewezen, gaf er de voorkeur aan de macht in handen te leggen van de Doema, het zo vaak naar huis gestuurde parlement. Soldaten schoten op de politiemacht van de tsaar, de rode vlag wapperde in het hongerende Sint-Petersburg, in Moskou, Jekaterinenburg, Kroonstad, Kasan... De Schlüsselburg was opgeblazen, misdadigers waren bevrijd, generaals gevangengezet, ministers weggestuurd, admiraals verdronken, neergeschoten, gevlucht – mensen, mensen! Ruslands lot hing nu af van een stelletje burgers, een flegmatische man met de naam Rodzianko, vorst Lvov, een grootgrondbezitter, de hoogleraar Miljoekov en Kerenski, de gewiekste advocaat van de arbeiders – Rusland hervormde; met het geweer aan de voet wachtte

Rusland op de vrede. Tussen de Duitse en Russische loopgraven werden geen schoten meer uitgewisseld: verbroedering alom. Nu de oorlog toch ten einde liep begaven deserteurs zich en masse naar hun geboortedorpen en -steden, waar, in het beste geval, hun familieleden al die tijd op hen hadden gewacht. Grisja Iljitsj Paprotkin, sergeant, kwam echter uit Wologda, ver in het noordoosten van het uitgestrekte Russische rijk, en als hij naar zijn vrouw en kind toe wilde, moest hij het Russische front passeren.

Dat was hij van plan. Hij wilde ontsnappen aan de Duitsers; hij hield het niet meer uit. Aan het begin van het nieuwe jaar was er een hevige onrust over hem gekomen, die nog versterkt werd door de bevestiging van vele geruchten; trage, zwaarmoedige gedachten hadden zich met de dag sterker in zijn hoofd genesteld: naar huis. Hij had het al te lang moeten uithouden. Tussen het prikkeldraad, onder de ambitieuze bevelen van die gestoorde Duitsers, die uit angst een mens niet eens meer de kans zouden willen geven om zelfstandig adem te halen maar het liefst zouden willen zeggen: adem nu in, adem nu uit, snuit nu je neus, ga nu je behoefte doen – tussen de dicht opeengepakte slaappleatsen in de barakken, met de arendsogen van de vele hogergeplaatsten op zich gericht, tussen dat alles kreeg hij geen lucht meer. Hij was nu zestien maanden hun gevangene, en hij zou dat geen dag langer zijn. Die nacht zou hij op weg gaan, terug naar Marfa Ivanovna en naar zijn kleine Jelisavjeta, die hij nog nooit had gezien. Dat stond vast, even onherroepelijk als de zwaartekracht. En omdat hij daarvoor een tang nodig had en Aljosja de helper was van de onderofficier die over het gereedschap ging, moest Aljosja de tang die nodig was om de prikkeldraadversperring door te knippen gewoon voor hem stelen.

Het achterste deel van de schuilplaats was klaar. ‘Nu de ingang nog, vlug, Aljosja,’ was zijn onverbiddelijke antwoord op de stilzwijgende weigering van zijn vriend. Vanwege Aljosja viel het hem niet licht om te vluchten. Maar als het eenmaal vrede was zouden ze elkaar weerzien. Hij had het hem telkens weer uitgelegd. Als hij nog had kunnen wachten, waarom zou hij dan niet wachten? Maar in zijn gemoed was voor wachten geen plaats meer. Zijn handen jeukten onbedwingbaar, steeds sterker werd de drang om alles te vernielen, in stukken te scheuren, weg te maaien. In de hersens van de drieste onderofficier die hij was vonkte het bij elke aanleiding. Hij moest weg, anders gebeurden er ongelukken,

en dat wist Aljosja. De stutten werden snel aangereikt; ze bouwden.

Eindelijk lag er geen paal meer in de sneeuw. De mannen sloegen zich warm met over de borst gekruiste armen. Grisja sprong met stijve benen uit de wagon en terwijl ze de enorme grijze wanten aantrokken die ze bij het werk niet hadden kunnen gebruiken stapten ze op het vuur af. Inmiddels waren de vijf dragers op een drafje weer op weg naar hun colonne verderop, die met de kiepwagentjes en platte wagens van het veldspoor het vers gekapte materiaal aanvoerde. De houtzagerij met het daar vlakbij gelegen gevangenenkamp, een klein barakkendorp te midden van het uitgestrekte onbewoonde gebied van het Navarisjkiwoud, stond ongeveer drie kilometer verder op een kleine heuvel. Het hulpspoor, dat aansloot op de hoofdlijn, hield vanwege de vroeger noodzakelijke afscherming voor vliegtuigen op in het laagste, dichtstbegroeide gedeelte van het bos. Wie een beetje handig was en een stevige stok als rem wist te gebruiken, kon ook zonder locomotief op een lorrie langs het smalspoor naar beneden suizen. Net op dat moment kwam korporaal Printz, een vrolijke blonde jongen die bij het landstormbataljon was ingedeeld nadat hij gewond was geraakt, onder oorverdovend gepiep en geknars op zo'n lorrie aanzetten.

‘En met zoiets, dat zo'n hels kabaal maakt, wil jij vannacht het kamp uit vluchten?’ merkte Aljosja spottend op tegen Grisja, die zijn pijp stond te stoppen met de twijfelachtige gevangentabak en met een vanzelfsprekend gebaar zijn vriend de buidel voorhiel. Grisja gaf zijn makker goedgemutst een por in de zij. ‘Je bent een sufferd, Aljosja, je vergeet de wind die opsteekt zodra de zon onder is. Elke avond maken die oude bomen een kabaal alsof ik ze er dik voor betaal, en huilen de duvel en zijn moer boven in de lucht. Voor achten hoef je me de tang niet te geven. Om halfnegen, na de avondronde, smeer ik 'm. Ga nou mee, man! Met z'n tweeën slaan we ons er wel doorheen!’

Aljosja glimlachte triest. Als ze niet net op weg waren naar het warme vuur, zou zijn glimlach er nog treuriger hebben uitgezien.

‘Dat geloof ik niet, Grisja, ik heb er geen vertrouwen in.’

‘Waar heeft je kameraad geen vertrouwen in?’ vroeg onderofficier Leszinski, die bij het vuur stond en het Russisch goed begreep, aan de twee als vrienden bekendstaande, populaire gevangenen.

‘O, in het weer,’ antwoordde Grisja monter. ‘Hij denkt dat het gaat regenen.’

Van zijn post onder de halfverkoolde den kwam korporaal Birkholz

aanslenteren – over vijf minuten zou de middagpauze zijn; de ‘goulashkanonnen’ konden elk moment arriveren en het pakket had hij nu in zijn hoofd wel zo’n beetje klaar. Meubelmaker Birkholz uit de Berliner Strasse in Eberswalde zette zijn geweer tegen een boom en hield zijn handen in de gloed terwijl hij op de stapel hout ging zitten, waar beide Russen opschoven om een plaatsje voor hem vrij te maken. ‘Regen. Eh, regen, dat niet komen, geloof mij. Alle avond wind, je denkt, barak vliegt weg, en lawaai, kan bijna niet slapen. Maar in vroege ochtend is hemel tafellaken van vrouw op zondag, helemaal blank, Ruski, altijd.’

Met de blote hand legde Grisja een stukje gloeiend hout op de tabak in zijn pijp en begon te paffen. Aljosja glimlachte bedeesd. Slechts het knappen en knetteren van de vlammen verbrak de stilte die volgde op die woorden, die bij allen, niemand uitgezonderd, een gevoelige snaar hadden geraakt: het verlangen naar huis. Al die niet meer zo jonge mannen, die al jaren weg waren uit hun eigen omgeving, bij hun dierbaren vandaan, hadden last van heimwee. Maar dat heimwee was zozeer een deel van henzelf geworden, als het ware de zwaartekracht van hun hart waarnaar alles in hun ziel zich voegde, dat ze zich er maar af en toe van bewust waren. Niemand van hen zou, als de belemmeringen die men in en om hen had weten op te werpen niet zo sterk waren, zich ook maar een moment bedenken om net als Odysseus na de Trojaanse oorlog de terugreis naar huis te aanvaarden en zich, magnetisch aangetrokken en diep in zijn hart zeker van zijn thuiskomst, te laten rondvoeren in gevaarlijke spiralen. Van hen allen was Grisja de meest hartstochtelijke ziel en daarom deed hij datgene waarnaar miljoenen in het oorlogshandwerk verwikkelde mensen verlangden, welk uniform ze ook droegen. Maar die intense drang, waarvan de mannen bij het vuur zich allen even bewust waren geworden, vervloog met de rook; plotseling richtten aller ogen zich naar de hemel, waar een vreemdsoortig getrompetter weerklonk dat leek op het stroeve geknars van een ijzeren deur. ‘Kijk, ganzen,’ riep iemand wijzend naar de in v-vorm overvliegende glanzende vlucht grote vogels, die, klein door de afstand, stralend wit hoog boven hen in de vorm van een halfopen passer slingerend voortijlden door de lucht. Onder de wolken, over de wouden heen, bracht het eskader het voorjaar mee.

‘Jaja, die vliegen naar huis,’ mompelde onderofficier Leszinski.

‘Naar het oosten,’ verbrak Grisja kalm het pijnlijke zwijgen van Duitsers en Russen, en wel in het Russisch. De ganzen verdwenen als een

kleine, flonkerende stip in de tintelende, trillende atmosfeer en aan de stilte rond het vuur kwam een einde door een roep uit de verte: de goulashkanonnen, twee grote ketels, waren zojuist op het smalspoor voorzichtig afgeladen. 'Schaften!' brulde onderofficier Leszinski de oproep van de bouwvakkers, het aangename sein voor de middagpauze. Iedereen greep zijn gamel; al die mannen, in uniform gestoken arbeiders, bedienden zich graag van het Bargoens, dat hen aan de vrijheid herinnerde, aan de tijd van hun burgerbestaan en de zware strijd voor het dagelijks brood. Een groot aantal stond op. Onder het gekletter van de aluminium of blikken gamellen zei Aljosja tegen Grisja: 'Om acht uur dus.' Lachend klopte Grisja zijn vriend zachtjes op de rug. Ze wisten allebei wat er werd bedoeld. Ze hoefden elkaar niet eens aan te kijken.

'Wat krijgen we te eten? Geef me de menukaart!' riep korporaal Printz vrolijk met ondeugende kuiltjes in zijn wangen.

'Bonen met spek,' antwoordde de onderofficier menage. 'Je wordt hier nog zo vetgemest dat je niet meer bij je vrouw in bed past.'

Een uitbreker

De wind ging als een razende tekeer.

Uit de schoorstenen van de barakken, blikken pijpen met kleine kappen, stoven zwermend vonken in pluimen over de platte, lage daken, zwart in het zwakke schijnsel van de sneeuw in de maanloze nacht. On-doordringbaar was het duister dat in de hoeken, doorgangen en halve nissen kroop, vooral vlak naast de plaatsen waar uit slecht afgedekte ramen straaltjes en smalle banen licht de gierende lucht doorkliefd. Met de hartstochtelijke, wilde woede van een waanzinnige zong de wind, de lentestorm, om de uitgebreide onoverzichtelijke, wanordelijke groep barakken van het gevangenenkamp die naar willekeur waren neergezet, de toonladders van het prikkeldraad van de drie à vier meter hoge versperringen rondom de woonbarakken, de huisjes van de opzichters, de schuren met gereedschap en de omvangrijke opslagplaatsen van de houtzagerij.

Al struikelend strompelde de man die de ronde moest doen over de in de loop van de dag gedeeltelijk ontdooide en nu weer hard bevroren sneeuw tussen de gebouwen door. Hij klopte wacht, zoals dat heette. Gehuld in een vormeloze dikke jas van witte schapenvacht, zijn geweer over zijn schouder, met de loop omlaag, vertrapte hij met de spijkerzolen van zijn ingevette laarzen de kleine scherp opstaande randen van de overdag ontstane voetsporen die in de nachtelijke vrieskou waren achtergebleven. Onzeker door de gladheid, in sombere gedachten verzonken, legde hij zijn oor te luisteren in de snijdende wind die langs zijn gezicht striemde. Hij had de beschutte plek waar je comfortabel kunt slapen verlaten omwille van de aflossing van de wacht, die elk moment kon plaatsvinden. Het had natuurlijk weinig zin hier wacht te lopen, want niemand zou op het idee komen iets het kamp binnen te smokkelen. En dat iemand in een nacht als deze ook maar een commiesbrood zou stelen of in eigen persoon zou vluchten – dat kwam niet voor. Vluchten, juist nu de oorlog ten einde liep, dat bestond niet. Daar was niet alleen soldaat Heppke van overtuigd, maar zo ongeveer ook de hele ploeg – uiteraard met uitzondering van de sergeant-majoor, die net als alle sergeant-majours zichzelf

meteen voor gek zou verklaren als hij zich niet minstens net zo druk zou maken over de meest overbodige dienstaangelegenheden als iedere soldaat over de hem toekomende soldij.

Eigenlijk barstte Heppke van ongeduld, want waar hing Kazmierzak, die hem zou moeten aflossen, nu toch uit? Desondanks voelde hij zich telkens weer overweldigd door het gebulder dat als een onvermoeibaar bruisende waterval de lucht vulde vanuit het woud, waar de aanzwellende, stotende wind de sneeuw tot grote hopen opjoeg, takken tegen elkaar zwiepte en af en toe een luid gedreun veroorzaakte doordat een boom onder alle geweld en door de brosheid ten gevolge van de vorst krakend een van zijn zware takken moest prijsgeven. Het was onmogelijk bij dit tumult voetstappen te horen; en dus stond soldaat Kazmierzak, opdoemend uit de zwarte duisternis, en bovendien in een zwarte mantel, ineens voor hem. 'Nou, man,' zei Heppke opgelucht, 'heb je eindelijk je benen onder de skaattafel vandaan kunnen krijgen?'

Kazmierzak, met tegen de voorschriften in zijn pijp in de mond, nam het geweer van hem over. Meteen deed Heppke de zware pels af en terwijl Kazmierzak hem omhing, deelde deze hem op verwijtende toon mee wat hij onderweg van het lokaal van de wacht naar hier had waargenomen: 'De ramen. Overal vingerdikke strepen licht uit de ramen. Slecht afgedekt, en als de sergeant-majoor dat ziet, wie krijgt het dan op zijn brood?' Heppke, die hij kameraadschappelijk bij zijn voornaam, Karl, noemde – Karl zou er eens voor moeten zorgen dat ze die beter bedekten. Natuurlijk was het onzin. Net als die hele oorlog. Vanwege vliegeniers hier midden in Polen, waar hoogstens wilde ganzen op hun vlucht de daken met hun drek bombardeerden. Maar orders waren orders, en dienst was dienst, een borrel een borrel en het leven was een en al stront. 'Dus denk erom, ogenblikkelijk die vervloekte ramen verduisteren,' waarschuwde hij nog eens. 'Sta je soms op je post te dromen, ken je Klappka en zijn motto dan niet?' Klappka, zo heette de sergeant-majoor, een opvliegende man die er uitermate goed in was zich buitensporig op te winden over de kleinste ongerechtigheid.

'Emil,' zei Heppke met vreemde stem, 'man, mijn kop staat er niet naar. Ik ben gewoon in de war omdat ik nog steeds niet naar huis kan. En de wind die maar om je oren giert. Ik snak naar verlof. Ik ben er ziek van dat ik niet naar huis kan.'

Kazmierzak gaf geen antwoord. Als Karl dacht dat hij hem, of wie dan